

Traditionele kwaliteit ⁶

Conventie biedt zekerheid

Optimisme voor de toekomst

Interview Dolf Dobbelaar **5**

Klaar voor het grote werk

Een nieuwe fase voor BAR **8**

Mijn architect luistert niet

Het oordeel van projectontwikkelaars **15**

Zijn uw licenties up-to-date?

De softwarepolitie komt nooit gelegen **16**

Ruzie om stadskantoor Delft

Opinie **17**

Vijf vragen aan...

Eerde Schippers **23**

12

De grootsheid van kleine projecten

Beloftevol Groningen

Een beloftevolle toekomst

Architectuurstad Groningen

Van alle Nederlandse steden buiten de Randstad heeft Groningen de grootste reputatie op het gebied van eigentijdse architectuur, en zeker niet alleen dankzij Alessandro Mendini's Groninger Museum en het kantoor van de Gasunie van Alberts en Van Huut. Met name de 'kleine' projecten zijn veelbelovend.

» Groningen heeft meer dan welke stad ook een groot aantal architectonische events tot stand gebracht, met manifestaties als What a Wonderful World, Stadsmarkeringen, A Star is Born en Blue Moon. Deze hebben de stad, al dan niet tijdelijk, verrijkt

zijn. Hieronder bevinden zich werken van grote namen als John Hejduk en Giorgio Grassi, van lokale helden als De Zwarte Hond, Onix, Skets, MAD en DAAD, en van jonge talenten uit Nederland en daarbuiten zoals Casanova & Hernandez en S333.

voor de stad: Een nota over het architectuur-, stedenbouw- en landschapsbeleid van Groningen. Dit document is bedoeld om nieuw elan te geven aan de dienst RO/EZ, die de afgelopen drie decennia aan de basis heeft gestaan van veel van wat in Groningen op gebied van architectuur en stedenbouw tot stand is gebracht. De laatste jaren is de dienst volgens eigen zeggen de leidende rol kwijtgeraakt. 'De dienst RO/EZ heeft zich de afgelopen jaren te veel teruggetrokken uit de ontwerppraktijk' zo steken de notaschrijvers de hand in eigen boezem, in een nota die bij de presentatie is geprezen vanwege het optimisme dat er uit zou spreken, maar die grotendeels bestaat uit weinig vrolijk makende vage formuleringen en obligate mededelingen. Om daar een voorbeeld van te geven, in het eerste hoofdstuk, getiteld

'Ambitie' wordt onder de tussenkop 'Handreiking' geschreven: 'De nota wil een handreiking zijn naar alle andere bij de architectuur van de stad betrokken partijen. Dit betekent dat de nota op geen enkele manier in de weg wil zitten van bestaande regelgeving, waardoor bijvoorbeeld bouw- en planprocedures onnodig vertraging zouden kunnen oplopen. Integendeel, ze is erop gericht de doelmatigheid van het kwaliteitsbeleid te continueren en te verbeteren door zich open en onbevengend op te stellen en alle betrokkenen uit te nodigen hetzelfde te doen.' Niet de hele nota is zo nederig van toon, want er wordt elders ook gewag gemaakt van de 'hoge kwaliteit, eigenzinnigheid en spraakmakende architectuur' waarmee de stad een traditie hoog te houden heeft. Uit alles blijkt echter dat het

zelfbeeld van ambtenaren en bestuurders eerder wordt bepaald door de zwakke positie die ze nu menen te hebben in de huidige bouw- en planningspraktijk dan door de in het verleden behaalde resultaten.

Traag
Dat leidt tot een merkwaardig contrast tussen wat kennelijk binnen het gemeentelijk apparaat wordt ervaren als werkelijkheid en dat wat je binnen de gemeente aan nieuwe architectuur kunt zien. Vanzelfsprekend worden ook in Groningen middelmatige en ondermaatse projecten gerealiseerd, maar verhoudingsgewijs worden er nog altijd veel bijzondere projecten gerealiseerd en is ook de nabije toekomst beloftevol. Of de gemeente in deze projecten de leidende rol

Een aanzienlijk aantal gebouwen die in Michelin-termen de omweg waard zijn

met bouwwerken van onder meer Bernard Tschumi, Daniel Libeskind, Peter Eisenman, Rem Koolhaas, Toyo Ito, Fumihiko Maki, Manuel de Solà Morales en andere internationale grootheden. Daarnaast is ook buiten dergelijke manifestaties om een aanzienlijk aantal gebouwen gerealiseerd die in Michelin-termen de omweg waard

Nederig
Er zijn weinig steden waar al zo lang en zo consistent aandacht is besteed aan architectuur en stedenbouw als in Groningen, ook al heeft de dienst Ruimtelijke Ordening en Economisch Zaken (RO/EZ) van de gemeente pas onlangs voor het eerst een architectuurnota gepubliceerd. Eind november verscheen *Tekenen*

Palladiumflat, Siersteenlaan. Ontwerp: Johannes Kappler. Foto: Arthur Blomk.

Woningen in Lewenborg. Ontwerp: Faro Architecten. Foto: Arthur Blomk.

Kantoor Menzis, Europapark. Ontwerp: Architecten Cie. Foto: Arthur Blomk.

← Patiowoningen, De Linie. Ontwerp: Moriko Kira. Foto: Arthur Blomk.

heeft gehad of niet, is misschien minder relevant dan de constatering dat er in Groningen overdachtelijk gesproken onveranderlijk veel ruimte is voor architectuur, om de titel aan te halen van de in 1991 gepubliceerde oertekst van alle architectuurnota's. Met de grote projecten van Groningen gaat het, met uitzondering van het Universitair Medisch Centrum Groningen (waar nu onder meer een nieuw laboratorium van UN Studio in aanbouw is), overigens niet erg snel. De Blauwe Stad moet nog op gang gaan komen; Ciboga, het voormalige industrieterrein aan de noordostrand van het centrum, is nog altijd niet verder dan wat in de terminologie van dit project de eerste twee 'schotsen' heten, ontworpen door S333. Ook in het Europapark zijn niet veel bouwactiviteiten zichtbaar. In de weidse leegte waar het woord park te bescheiden voor is, staan nu enkele nieuwe gebouwen, waaronder het voetbalstadion van Wiel Arets dat een jaar geleden in gebruik is genomen (of er een verband is met de architectonische kwaliteit is niet ondubbelzinnig vast te stellen maar

sinds FC Groningen in Euroborg speelt, zijn de prestaties beter geworden). Verder heeft de Architecten Cie. hier een kantoorgebouw voor Geové gerealiseerd en de Zwarte Hond heeft de Mediacentrale gemaakt in een voormalige turbinehal van de elektriciteitscentrale. Helemaal aan de rand van het Europapark nadert nu wel De Linie zijn voltooiing, een woonwijkje waar een geregisseerde vorm van particulier opdrachtgeverschap is terug te vinden. In een betrekkelijk hoge dichtheid is hier een omgeving ontstaan met woningbouw van onder meer Moriko Kira, DAAD, MAD, Team 4, Nieto Sobejano en Yushi Uehara.

Exemplarisch

Met kleinere projecten gaat het in Groningen een stuk vlotter en deze zijn voor de stad misschien wel van grotere betekenis dan de grote projecten, juist omdat daarmee wordt aangesloten bij wat er al is, wat in de Nederlandse context van vooral relatief omvangrijke ingrepen uitzonderlijk is. Het voortbouwen op en in de bestaande stad heeft geleid tot tal van interessante invullingen, opbouw-

wen, verdichtingen en andere vernieuwingen, en er komt nog meer aan. Voorbeelden daarvan zijn zowel te vinden in de historische binnenstad en vroeg twintigste-eeuwse wijken, als in de naoorlogse uitbreidingen. De lighthouses van DAAD op het dak van een pand in de Rabenhauptstraat vallen in de eerste categorie, de nieuwbouw van Faro in de jaren-zeventig wijk Lewenborg in de tweede. Hier zijn in opzet en architectuur extreem eenvoudige grondgebonden woningen in de plaats gekomen van twee flatgebouwen die

Verdichting gebeurt hier behoedzamer dan in veel andere gemeenten

hier stonden. De vervanging van hoogbouw door laagbouw is in Groningen overigens uitzonderlijk, omdat in de meeste gevallen juist de lucht in wordt gegaan. In de omgang met de naoorlogse wijken onderscheidt Groningen zich in positieve zin van veel andere steden, juist omdat de principes van openheid die aan deze wijken ten grondslag

liggen, niet zomaar naar de mestvaart van de geschiedenis worden verwezen. Er vindt weliswaar op veel plekken een verdichting plaats in de naoorlogse wijken, maar dat gebeurt behoedzamer dan in veel andere gemeenten waar zonder veel consideratie voor de oorspronkelijke uitgangspunten open ruimten worden opgevuld, strokenbouw verdwijnt voor meer gesloten vormen van verkaveling en de modernistische strakheid en rechtlijnigheid van de architectuur plaats maken voor een luidere expressie. In Groningen is

dat veel minder het geval. De zojuist voltooide flat aan de Siersteenlaan van de Duitse architect (en voormalig medewerker van Arets) Johannes Kappler, is in alle slankheid, transparantie en eenvoud exemplarisch voor deze Groningse uitzondering.

Torens

De flat van Kappler is ook in een

ander opzicht exemplarisch, want Groningen zal zich de komende tijd vooral verdichten met torenachtige gebouwen. Op de website www.skyscrapercity.com is een overzicht te vinden van ruim veertig projecten van wat naar lokale standaarden hoogbouw is, beginnend bij veertig meter en oplopend tot ongeveer een hectometer. Onder deze projecten bevinden zich ontwerpen van onder meer Noordeloos, NL Architects en EEA. Sommigen daarvan zijn al in aanbouw, zoals De Rokade, een 63 meter woongebouw van Arons en Gelauff aan de rand van de wijk Corpus den Hoorn. Van andere projecten, zoals de dubbele woontoren Stoker en Brander van Claus en Kaan, die in het Europapark moet verrijzen, is de verkoop begonnen. De status van veel andere hoogbouwprojecten is onduidelijk, maar gezamenlijk wijzen deze verticale gebouwen onmiskenbaar in welke richting Groningen zich zal ontwikkelen, met of zonder de dienst RO/EZ als dominante partij in de ontwerppraktijk. ■

Hans Ibelings